

ЧЕРКАС МАРИНА ЄВГЕНІВНА,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії держави і права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
ORCID 0000-0002-6939-9545

УДК 340.12

Чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні

У статті проаналізовано основні чинники, що впливають на процес становлення правосвідомості, виокремлено позитивні та негативні тенденції, проаналізовано ознаки, види та особливості формування на сучасному етапі державотворення. Авторкою здійснено історичну ретроспективу визначення правової природи правосвідомості. Зокрема, визначено, що до основних сфер, які впливають на розвиток правосвідомості, належать право, політика, економіка та релігія.

Ключові слова: право, правосвідомість, праворозуміння, деформація правосвідомості.

Постановка проблеми. Становлення правової, соціальної держави та громадянського суспільства в Україні вимагає підвищення рівня правосвідомості громадян нашої держави.

Саме на сучасному етапі свого розвитку правосвідомість українського суспільства показує досить високий рівень динаміки її трансформаційних процесів. Фактично можна схематично собі уявити шлях її розвитку у вигляді синусоїди, оскільки вона то вбирає най-

кращі цінності попередніх епох та розвиває їх до ідеального стану, то відображає усі можливі негативні прояви її деформації.

Сьогодні на прикінцевій стадії завершення переговорних процесів щодо інтеграції Української держави до Європейського Союзу постає важливе завдання переосмислення та сприйняття нових демократичних цінностей суспільного буття, зокрема, й підвищення якісних показників суспільної право-

свідомості та правової культури, що є досить непростим завданням в умовах посилення негативних тенденцій розвитку українського суспільства.

Мета цієї статті – детальний розгляд та аналіз основних чинників й особливостей формування правосвідомості в Україні. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: 1) дати загальне визначення понять «правосвідомість» та розглянути її правову природу в історичній ретроспективі; 2) дослідити основні ознаки та риси правосвідомості; 3) виокремити види правосвідомості; 4) визначити фактори, що впливають на становлення правосвідомості.

Об'єктом цього дослідження є система відносин, що склались у державі та суспільстві щодо формування правосвідомості. Предметом дослідження є безпосередньо чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання визначення правової природи, видів та ознак правосвідомості розглядалися такими вченими, як: О. Данильян, І. Ільїн, Б. Кістяківський, Г. Клімова, М. Ковалевський, М. Коркунов, П. Новгородцев, М. Палієнко, О. Петришин, С. Погребняк, Б. Чичерін та ін. Однак системного аналізу чинників, що впливають на формування правосвідомості на сучасному етапі, на жаль, не було здійснено.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що поняття правосвідомості детально досліджено у правовій теорії. Першу спробу розробки теорії правосвідомості здійснив П. Новгородцев, який хоча й не дає концептуального ви-

значення правосвідомості, проте його праці містять розуміння цієї категорії як філософсько-правової реальності.

Вагомий внесок у розбудову теорії правосвідомості зробив І. Ільїн, який зазначав, що передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, її правосвідомості [1, с. 22–23].

Починаючи з другої половини ХХ ст. панівною в європейській правовій думці є течія так званого «м'якого» позитивізму, провідною тезою якого є думка, що критерієм юридичної цінності правової норми може бути її відповідність моральним принципам або змістовним цінностям [2, с. 13–14].

Суттєво зростає актуальність дослідження правової свідомості, яка є важливим суб'єктивним ціннісним началом позитивного права, критерієм його оцінки з точки зору відповідності певним моральним стандартам. Слід повністю погодитись з Е. Соловйовим, який виходить із того, що «правосвідомість – це не просто відображення в індивідуальній свідомості духу й характеру законів, що вже діють у суспільстві. У правосвідомості «активний темперамент», і найбільш адекватно вона виявляє себе, коли критикує й коригує чинні закони з позицій ідеальної справедливості, яка набула непорушного значення для достатньо великої маси людей» [3, с. 189]. Заслугує на підтримку також позиція І. Ільїна, який наголошує на тому, що нормальна правосвідомість не зводиться до *правильного знання позитивного права*. Вона взагалі не зводиться до одного «знання», а включає в себе всі основні функції душевного життя і передовсім –

волю (і саме – *духовно виховану волю*) [4, с. 167].

У сучасній правовій теорії під правосвідомістю зазвичай розуміють сукупність емоцій, почуттів, настанов, ідей, теорій, концепцій, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи [5, с. 147]. Ми розуміємо під **правосвідомістю** різновид суспільної свідомості, який відображає у правових чуттєво-раціональних формах існуючу правову дійсність, правові явища, що існували в минулому, і бажані правові явища, здійснює нормативно-регулюючу дію на соціальну діяльність людей [6, с. 30].

Аналіз різноманітних праць вчених – дослідників питань правосвідомості дає підстави виокремити такі узагальнені **ознаки правосвідомості**: *по-перше*, це форма (різновид) суспільної свідомості; *по-друге*, суб'єктами (носіями) правосвідомості є різноманітні суб'єкти права; *по-третє*, об'єктом правосвідомості є ставлення людини до правових явищ, вираження індивідуальних та суспільних оцінок справедливості чи несправедливості законів, діяльності судових та правоохоронних органів тощо; *по-четверте*, вона є активним елементом системи правового регулювання, підставою для розвитку права та праворозуміння; *по-п'яте*, правосвідомість розглядається як специфічний засіб саморегуляції поведінки людей, впливаючи на їх правомірний вибір та ухвалення рішення щодо додержання або порушення правових норм.

У перехідних суспільствах, де відбувається зміна системи цінностей, правосвідомість має низку особливостей: 1) амбівалентність – наявність «старої» і «нової» системи цінностей; 2) мотиваційна невизначеність; 3) поведінкова непослідовність, що пов'язано з пошуком найбільш раціональних схем реалізації життєвих планів; 4) відсутність необхідних знань про правову систему країни; 5) превалювання звичаїв над позитивним правом; 6) терпиме ставлення до неправових засобів вирішення конфліктних ситуацій; 7) звернення до традицій та нехтування правом; 8) домінування патерналістських настанов у правосвідомості над активістськими; 9) прагнення упорядкувати власний життєвий світ і сподівання на раціоналізацію соціуму на мікро- та макрорівнях, не спираючись на правові норми; 10) поступове збільшення правової та загальносоціальної активності [7, с. 89]. Ці особливості повною мірою характерні і для пострадянського суспільства, зокрема українського.

Найбільш типовою є така схема структурного аналізу правосвідомості: з точки зору глибини (рівня) відбиття правових явищ виокремлюють теоретичну, професійну і повсякденну правосвідомість; залежно від способу (форми) відбиття – правову ідеологію і правову психологію; за суб'єктом відбиття – суспільну, групову й індивідуальну правосвідомість; з точки зору предмета відбиття – сфери правової свідомості, які відповідають різним видам суспільних відносин і галузям права [8, с. 180–186].

Варто зауважити, що існує тісний взаємозв'язок між правом та політи-

кою. Право є одним із численних засобів вираження політичних рішень, закріплення усталених політичних відносин та політичної системи суспільства. Варто зауважити, що правосвідомість безпосередньо стосується політики державної влади, виявляючись через розуміння цієї політики та ставлення до неї з позиції принципу правомірності та справедливості. Вона нерозривно пов'язана з процесом легітимзації та демократизації публічної влади, і притаманна всім членам громадянського суспільства, які є активними учасниками державних політичних процесів. Цей підвид правосвідомості має суттєвий вплив на політичний процес, проте одночасно зазнає його впливу. Як зазначає В. Ковальчук, у даному випадку можна виокремити особливий різновид правосвідомості – *громадянську правосвідомість* – вид правосвідомості, який являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, що безпосередньо стосуються діяльності публічної влади, її оцінки згідно з принципом правомірності та справедливості [9, с. 49].

О. Данильян та О. Петришин виділяють такий вид правосвідомості, як *демократична правосвідомість*. При цьому науковці зауважують, що базовою константою демократичної правосвідомості постає толерантність [10, с. 292].

Серед чинників, які впливають на процес становлення демократичної правосвідомості, можна виокремити, з одного боку, наявність та схвалення тих фундаментальних положень, які закріплюють мету та принципи демократиза-

ції суспільства (політико-правові передумови), а з другого – сутнісні умови можливості існування демократичної правосвідомості як явища правової реальності. Не менш важливою передумовою становлення правосвідомості демократичного напрямку є високий загальний рівень суспільної свідомості та культури, оскільки механічне дотримання законодавчих приписів ще не створює сприятливого ґрунту в суспільстві для впровадження демократичних інститутів, принаймні успіх таких нововведень, не укорінених у суспільній свідомості, не буде тривалим. Також одним із необхідних факторів формування демократичної правосвідомості є висока духовність суспільства, вкорінена в історичних, цивілізаційних та ментальних особливостях соціуму [10, с. 298–301].

Аналізуючи детально весь процес формування правосвідомості в Україні сьогодні, варто зупинитись на основних проблемах, які виникають (або ж потенційно можуть виникнути) на його шляху.

Так, сьогодні досить поширеним явищем нашого суспільного буття виступають різноманітні прояви (форми) *деформації правосвідомості*. Безпосередньою причиною виникнення деформацій правової свідомості є стан основних елементів механізму правового регулювання. Посиленню деформаційних явищ у суспільній правосвідомості України сприяють суперечності в різних галузях законодавства й правоохоронній системі в цілому. Таке становище дозволяє маніпулювати законодавством залежно від ситуації: спо-

стерігається поблажливе ставлення до багатьох поширених і небезпечних форм протиправної діяльності правлячої еліти.

Також суттєвою причиною існування деформацій правосвідомості в українському суспільстві є поступове звикання населення, особливо молоді, до злочинності. У міжнародному та національному масштабах набули широкого поширення і стали «звичними» для пересічних громадян такі види злочинів, як тероризм, масове захоплення заручників, работоргівля, замовні убивства, багатомільйонні шахрайства, корупційність у багатьох сферах суспільного життя [7, с. 294].

На сучасному етапі, як ніколи, необхідно акцентувати увагу на тому, що на рівень правосвідомості громадян (і відповідно – кількості проявів її деформації) впливає ціла низка різнорідних факторів, зокрема, відсутність єдиної високоефективної системи правового виховання, а також популяризація антиправової поведінки через ЗМІ, зокрема, прямі заклики до насильства через соціальні мережі в Інтернеті, створення спеціальних груп, «розправи» над людьми, які вчиняють протизаконні дії та поширення відео цих «розправ» із застереженням на майбутнє відмовитись від учинення подібних дій тощо. Саме тому, окрім більш детального аналізу поширених та непоширених форм деформації правової свідомості, до основних завдань, що ставить сам час перед науковцями, а у перспективі – й керманічами нашої держави, слід додати деталізацію причин виникнення різнорідних деформацій

правової свідомості, а також шляхи їх подолання.

Потрібно окремо зауважити, що в сучасній науковій літературі аналізуються різноманітні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян. Серед них, зокрема: демократизація усіх сфер соціального життя; вдосконалення правотворчого і правозастосовчого процесів; зміцнення законності і правопорядку; розвиток правовідносин; зростання ефективності діяльності всієї системи правосуддя; адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини; гармонізація законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу. Разом з тим важливе значення для формування правосвідомості і правової культури мають такі напрями: реалізація даного процесу як здійснення правового виховання і правового навчання українських громадян, а також підвищення ефективності їх правової інформованості [4, с. 307].

Важливим у контексті нашого дослідження є аналіз сучасного стану українського суспільства. Ще на початку 2000-х років, як зазначають окремі дослідники [11, с. 332], досить поширеною у Західній Європі, Японії, Росії та Україні була тенденція превалювання споживацької психології серед молоді, то починаючи з кінця 2013 р. в Україні духовні й громадянські цінності виходять на перший план. Зокрема, швидкого поширення набуває волонтерський рух (причому за різними напрямками: і допомога армії, і допомога

переселенцям, і допомога тим, хто виїжджає із зони конфлікту, і т. д.), а також повністю змінюється ставлення до ідентифікації себе як українця, як свідомого громадянина нашої держави. Так, Л. Нагорна, яка аналізувала стан української суспільної думки щодо самовизначення протягом 1990-х рр. – початку 2000-х рр., вказувала на те, що втомлений, дезорієнтований, поляризований український соціум демонструє байдужість до національних цінностей. Мало не все українське вважається непрестижним, а поняття «патріотизм» практично зникло з політичного дискурсу [12, с. 44].

На сьогодні, навпаки, ця ситуація є прямо протилежною. Зокрема, аналіз даних соціологічних досліджень дає всі підстави стверджувати, що впродовж 2014–2015 рр. у соціальному, політичному, міжнародному становищі країни відбулися кардинальні зміни, які можуть створити передумови для успішного проведення реформ та створення якісно нових засад розвитку країни. Найбільші позитивні зміни відбулися в українському соціумі. Події Майдану, масовий рух добровольців на захист територіальної цілісності країни, значне поширення волонтерства, єднання громадян, поширення ідеї «братерства заради миру», свідомо матеріальна та фінансова підтримка громадянами армії та інших збройних формувань засвідчили, що в Україні є справжнє, дієве громадянське суспільство, яке спирається на власну базу. Російська агресія стала стимулом консолідації української політичної нації, зростання патріотиз-

му, спричинила стирання ліній поділу українського соціуму, що базувалися на соціокультурних відмінностях. Наочним свідченням цього стало значне та повсюдне зростання рівня підтримки європейського та євроатлантичного вектору розвитку України. Вперше за історію соціологічних досліджень зафіксовано значний позитивний баланс підтримки ідеї вступу України до НАТО – одного з ключових маркерів соціокультурного поділу українського суспільства. Україна остаточно визначилася з геополітичним вектором розвитку, підписавши та ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС, відмовившись від позаблокового статусу і взявши курс на досягнення критеріїв, необхідних для членства в НАТО. Держава отримала потужну політичну, економічну, фінансову підтримку від міжнародних організацій, об'єднань і провідних країн світу, покращився імідж України у світі. Водночас постійне ведення бойових дій на окремих територіях, фактичний стан війни, невизначеність підпорядкування окремих територій, масштабність проблем, що постали перед державою, вкоріненість у діяльності влади корупційних схем і практик, брак у новій владній команді кваліфікованих управлінських кадрів, готових працювати за новими діловими і морально-етичними стандартами, прагнення швидких змін і реформ, не підкріплене ретельним аналізом можливостей і ресурсів, знижували і знижують ефективність дій влади, а подекуди призводили до помилкових політичних рішень.

Сьогодні продовжується процес залучення частини інститутів громадянського суспільства до політичного життя. Як бачимо, він має три основні форми: інкорпорація окремих активістів до складу партій або до їх виборчих списків; призначення радниками Президента, членами Кабінету Міністрів, керівниками місцевих органів влади; участь у місцевих виборах, обрання до органів місцевого самоврядування. При цьому вплив інститутів громадянського суспільства на владу поступово зростає. Йдеться як про участь незалежних експертів у процесі формування державної політики у різних сферах суспільного буття, так і про прямий тиск інститутів громадянського суспільства на владу. Досить очевидним є той факт, що у перспективі зростатиме конкуренція між різними інститутами громадянського суспільства на рівні пропозицій ідей і проектів конкретних рішень – що загалом можна оцінити як позитивну тенденцію. Можна очікувати також інтенсифікацію цього процесу на регіональному рівні [13].

Слід наголосити, що значним також є вплив на правосвідомість сучасного суспільства досягнень постіндустріальної та інформаційної цивілізації: кардинально змінилися кількість, якість та засоби передачі інформації, розширився спектр відносин, які не «встигає» регулювати законодавство, і тому вони опосередковані перш за все правосвідомістю суб'єктів конкретної правової ситуації, а також традиціями громадянської культури [7, с. 110]. Саме тому необхідна повсякчасна актуалізація питань інформаційної без-

пеки, оскільки, як усі ми могли переконались, одне й те ж явище чи подія можуть бути «подані» за допомогою засобів масової інформації у різних, часто протилежних ракурсах. Це, звичайно ж, не сприятиме єднанню окремих груп чи верств української нації.

Важливою тенденцією сучасного світу сьогодні виступає зміна ставлення до міжнародного права. Однією з ознак нового відношення до міжнародного права є перехід частини функцій і повноважень від національних держав до міжурядових організацій (яскравим прикладом цього виступає ЄС) [7, с. 190].

Висновки. Аналізуючи *основні чинники*, що на сучасному етапі впливають на формування суспільної правосвідомості, слід виокремити такі блоки:

1. Право. Стабільне законодавство, чіткий механізм його реалізації, високий рівень правової культури впливають на формування правосвідомості громадян найкращим чином. Сьогодні, в умовах нестабільності законодавства, численних його змін, реформування базових галузей законодавства, коли досить складно орієнтуватись у його нормах, формування правосвідомості відбувається хаотично, асимілюючи в себе як найкращі надбання цього періоду, так і його негативні прояви. Важливим у цій ситуації є те, що громадськість більше не покладається на право як на певний непохитний постулат, а керується саме правосвідомістю при оцінці своєї поведінки як правової чи неправової. Це може зумовити два абсолютно протилежних рухи, причому одночасно. Перший ва-

ріант – підвищення рівня правосвідомості (як індивідуального, так і колективного), увібрання найкращих європейських уявлень про право, цінність прав і свобод людини і громадянина тощо. Другий варіант – нівелювання дії правових норм шляхом їх невиконання, невідкорення, створення власної «системи правових норм», яка буде змінюватись відповідно до зміни ситуації. Останній варіант фактично означатиме сплеск нової, ще більшої хвилі правового нігілізму.

2. *Політика.* Політична ситуація в державі у всі часи мала значний вплив на правосвідомість. Причому останні дослідження та фактична ситуація на виборах до Верховної Ради України свідчать про те, що чим менш стабільна політична ситуація, чим більше загроз національному суверенітету, життю та здоров'ю громадян, тим більше проявів деформацій правосвідомості, зокрема, радикалізму (що яскраво демонструє склад парламенту, а також виникнення нових політичних та громадських течій). Враховуючи те, що частина громадян змушена була змінити місце проживання (у тому числі, й іммігрувати за кордон) через нездатність влади їх захистити, досить поширеним явищем сьогодні є недовіра до влади, можна стверджувати наявність «розбалансування» правосвідомості. Позитивним досягненням сучасної політики є ви-

значення єдиного вектору розвитку нашої держави – європейського. Звичайно ж, окремої уваги потребує питання зменшення корупції в країні, оскільки саме дієві та швидкі антикорупційні механізми, на нашу думку, зможуть у найближчій перспективі повернути довіру більшості до влади, що є важливим кроком для розвитку правосвідомості громадян.

3. *Економіка.* Аналіз функціонування економічної системи дозволяє констатувати її кризовий стан, повну розбалансованість та часткову руйнацію через фізичне знищення окремих її секторів та галузей. Це призвело до падіння доходів населення, зростання цін та, як наслідок, знецінення національної валюти. Знову ж таки, така ситуація зумовлює виникнення все нових і нових форм деформації правосвідомості. Сьогодні відбувається зміна вектору розвитку національної економіки: із суспільства споживання до інноваційного суспільства, в якому переважатиме збереження, відтворення та створення нових, альтернативних ресурсів.

4. *Релігія.* Важливим на етапі розбудови України як європейської держави є те, що протягом двох останніх років відбулося примирення різних конфесій, їх єднання в намаганнях допомогти людям пережити складну ситуацію в державі.

Список використаних джерел

1. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин. – М. : Рагорть, 1993. – 225 с.
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008.

3. Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права / Э. Ю. Соловьев. – М. : Наука, 1992.
4. Ильин И. А. Теория права и государства / И. А. Ильин. – М. : Зерцало, 2003.
5. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014.
6. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія / М. Є. Черкас. – Х. : Право, 2014.
7. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008.
8. Ратинов А. Р. Структура и функции правового сознания / А. Р. Ратинов // Проблемы социологии права. – Вильнюс, 1970. – С. 180–186.
9. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади / В. Б. Ковальчук // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право» : наук. зб. – Д., 2014. – № 1 (12). – С. 47–53.
10. Данильян О. Г. Демократична правосвідомість: ознаки, передумови становлення й тенденції втілення в українському соціумі / О. Г. Данильян, О. В. Петришин // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія /Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009.
11. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Изд-во “Экономика”», 2003.
12. Нагорна Л. П. Українська етнонація: криза ідентичності / Л. П. Нагорна // Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років. – К. : ІнІЕНД; Бланк-Прес, 2002.
13. УКРАЇНА 2014–2015: ДОЛАЮЧИ ВИКЛИКИ (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/1424704722_file.pdf.

References

1. Ilyin, I. A. (1993) *O sushchnosti pravosoznaniya [About the nature of awareness]* M. : Ragort' [In Russian]
2. Pohrebnyak, S. P. (2008) *Osnovopoljni principy prava (zmistovna kharakterystyka) [The fundamental principles of law (substantial characteristics)]* Kh. : Pravo [In Ukrainian]
3. Solov'yev, E. U. (1992) *Kant: vzaimodopolnitel'nost' morali i prava [Kant: complementarity of morality and law]* M. : Nauka [In Russian]
4. Ilyin, I. A. (2003) *Teoriya gosudarstva i prava [The Theory of Government and Law]* M. : Zertcalo [In Russian]
5. Petryshyn O. V., Pohrebnyak S. P., Smorodyn'skyi V. S. et. Al. (2014) *Teoriya derzhavy i prava [The Theory of Government and Law]* (Petryshyn O. V. Ed.) Kh. : Pravo [In Ukrainian]
6. Cherkas, M. Ye. (2014) *Pravosvidomist' ta yiyi funkcii v mekhanizmi pravovo rehuliuвання [The Legal awareness and its function in the mechanism of legal regulation]* Kh. : Pravo [In Ukrainian]
7. Kalynovskyi, Yu. Yu. (2008) *Pravosvidomist' ukraïnskoho suspil'stva: heneza ta suchasnist' [The Legal awareness of Ukrainian society: genesis and contemporaneity]* Kh. : Pravo [In Ukrainian]
8. Ratinov, A. R. (1970) *Struktura i funkcii pravovogo soznaniya [The structure and function of Legal awareness]* *Problemi sociologii prava. – Problems of the sociology of law*, 1, 180 [In Russian]
9. Kovalchuk, V. B. (2014) *Hromadska pravosvidomist' yak faktor utverdzhenia lehitymnosti derzhavnoi vlady [The civil legal awareness as a factor in establishing the legitimacy of the government]* *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby. Seria «Pravo». – Bulletin of the Academy of Customs. Series «Law»*, 1 (12), 47 [In Ukrainian]
10. Danil'yan O. G., Petryshyn O. V. (2009) *Demokratichna pravosvidomist': oznaky, peredumovy stanovlennia i tendencii vtilennia v ukraïnsk'omu sociumi [Democratic legal awareness : signs ,*

- conditions of formation and implementation of trends in Ukrainian society] In Herasina L. M., Danil'yan O. G. & Dzioban' O. P. (Eds), *The Pravosvidomist' i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho procesu* (292). Kh. : Pravo [In Ukrainian]
11. Yakovec, Yu. V. (2003) *Globalizaciya i vzaimodeistviye civilizacij [The Globalization and the interaction of civilizations]* M. : ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika» [In Russian]
  12. Nahorna, L. P. (2002) *Ukrainska etnonaciya: kryza identichnosti [The Ukrainian etnonatsiya : identity crisis]* // *Nacional'na intehraciya v polikulturnomu suspilstvi: ukrainskii dosvid 1991-2000 rokiv* K. : IpiEND; Blank-Pres
  13. *Ukraina 2014-2015: Dolauchy vyklyky (analitichni ocinky) [Ukraine 2014-2015 : overcoming challenges]* Retrieved from : http://www.razumkov.org.ua/upload/1424704722_file.pdf [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2016.

Черкас М. Є., кандидат юридических наук, асистент кафедри теорії державства і права, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків

ORCID 0000-0002-6939-9545

Факторы, влияющие на формирование правосознания в Украине

В статье проанализированы основные факторы, влияющие на процесс становления правосознания, выделены положительные и отрицательные тенденции. Автором также проанализированы признаки, виды и особенности формирования правосознания украинского общества на современном этапе создания государства. Также осуществлена историческая ретроспектива определения правовой природы правосознания и дано авторское определение понятия «правосознание». Автором очерчены главные пути повышения уровня правосознания украинских граждан, а также основные уровни динамики трансформационных процессов правосознания. В частности, определено, что к основным сферам, влияющим на развитие правосознания, относятся право, политика, экономика и религия. Дополнительно акцентируется внимание на важности повышения уровня правосознания в контексте вступления в ЕС.

Ключевые слова: право, правосознание, правопонимание, деформация правосознания.

Cherkas M. Ye., Candidat of Legal Sciences, assistant, Department of the Theory of the State and Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

ORCID 0000-0002-6939-9545

Factors Affecting the Formation Legal Awareness in Ukraine

The article analyzes the main factors influencing the process of establishing justice, highlighted positive and negative trends. First of all carried out a historical retrospective determination of the legal nature of legal awareness, and given to the author's definition of «legal awareness». The author also analyzed the types and features of formation of legal consciousness of the Ukrainian society at the present stage of the creation of the state. Provided generalized signs of consciousness. First, a form of social consciousness; Second, subjects are diverse entities. Thirdly, the object of legal awareness is human's relation to legal phenomena, individual expression and social assessments of justice or injustice of the laws

of the judiciary and law enforcement agencies and others. Fourth, it is an active element of the regulation, the basis for the development of law and legal thinking. Fifth, justicelegal awareness – is a specific means of self-regulation of behavior. The author outlines the main ways to increase the level of legal awareness of the Ukrainian citizens, as well as the main levels of the dynamics of transformation processes of justice. In particular, it is determined that the main areas that affect the development of the sense of justice, are law, politics, economics and religion. In addition, the focus is on the importance of raising the level of legal awareness in the context of EU accession.

Key words: law, legal awareness, legal thinking, deformation of legal awareness.